

Osman Achmatowicz (1899-1988)

Urodzony w Bergaliszkach (Wileńszczyzna). Pochodził z książęcego rodu Tatarów litewskich (18-te pokolenie), których rodowód sięga przełomu XIV i XV w. Był synem Aleksandra Achmatowicza, właściciela ziemskiego i wybitnego prawnika, prezesa Sądu Apelacyjnego w II Rzeczypospolitej Polskiej, dyrektora Departamentu Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej (1920-21) i senatora Rzeczypospolitej. Osman Achmatowicz kształcił się początkowo w Piotrogradzie, gdzie w 1916 r. uzyskał maturę. Później przez kilka lat studiował w Piotrogradzkim Instytucie Górniczym. W 1918 r. wraz z rodziną przeniósł się do Wilna i podjął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym odrodzonego po wojnie Uniwersytetu Stefana Batorego. Jeszcze w czasie ich trwania (1923 r.) został asystentem w Katedrze Chemii Organicznej. Jako pierwszy w 1925 r. uzyskał tytuł magistra chemii, a trzy lata później - stopień doktora na tym samym kierunku. Produkty naturalne były głównym tematem jego zainteresowań badawczych, przy czym większość prac poświęcił chemii terpenów.

W 1928 roku wyjechał na dwuletni staż do Oksfordu, w ramach stypendium Funduszu Kultury Narodowej (przy Radzie Ministrów), gdzie pracował w *The Dyson Perrins Laboratory* pod kierownictwem prof. W. H. Perkinia Jr. Współpracował tam z prof. Robertem Robinsonem, późniejszym laureatem Nagrody Nobla (z 1947 roku). Prowadził badania nad substancjami naturalnymi, głównie strychniną i brucyną. W 1933 roku habilitował się, a już rok później został powołany na stanowisko profesora w Katedrze Chemii Farmaceutycznej i Toksykologicznej Uniwersytetu Warszawskiego. Zorganizował tam laboratorium, w którym pogłębiał tematykę w zakresie alkaloidów i innych fizjologicznie aktywnych składników roślin stosowanych w polskim leczeniu ludowym. Niestety, badania te przerwała wojna, a cały zebrany materiał doświadczalny został zniszczony wraz z laboratorium. W okresie okupacji brał udział w tajnym nauczaniu.

Tuż po zakończeniu wojny Achmatowicz przyjechał do Łodzi i przez osiem następujących lat (1945-53) zajmował się organizowaniem Politechniki, Wydziału Chemicznego oraz Katedry Chemii Organicznej. W 1948 r. objął stanowisko rektora Politechniki Łódzkiej, dzięki czemu w mógł w znaczący sposób przyczynić się do przyspieszenia rozbudowy tej uczelni oraz do zgromadzenia cennych księgozbiorów literatury fachowej i czasopism chemicznych w bibliotece Uczelni. W latach 50-tych była to jedna z najlepiej wyposażonych bibliotek chemicznych w kraju. Od 1992 roku nosi ona imię Osmana Achmatowicza.

W 1953 r. powrócił na Uniwersytet Warszawski, gdzie objął kierownictwo nad Katedrą Chemii Organicznej. Prowadził wówczas badania nad alkaloidami, co w latach 1960-62 zaowocowało odkryciem sześciu nowych, dotychczas nieznanych w literaturze światowej alkaloidów. To dokonanie stanowiło jedno z ważniejszych osiągnięć chemii organicznej tego okresu, ponieważ związki te odznaczały się nienotowaną do tej pory zawartością siarki. Pomocnym w tej kwestii okazało się wprowadzenie do laboratoriów chemicznych nowych technik badawczych: chromatografii, techniki spektroskopowej, magnetycznego rezonansu jądrowego (NMR). Poza zagadnieniem alkaloidów Osman Achmatowicz zajmował się reaktywnością cyjanku karbonylu – tematyką, która stała się oryginalnym wkładem polskich chemików w dziedzinie chemii organicznej.

W 1952 roku z inicjatywy Prof. Achmatowicza w Katedrze Chemii Organicznej Politechniki Łódzkiej założono Zakład Syntezy Organicznej PAN, który następnie przekształcił się w Zakład Związków Heteroorganicznych. Po połączeniu go z Zakładem Polimerów powstało Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych PAN w Łodzi.

Przez 25 lat swojej działalności w nauce polskiej Osman Achmatowicz należał do wielu organizacji: rządowych, naukowych, zarówno krajowych, jak i zagranicznych. W latach 1953-60 pracował jako podsekretarz w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego. Przez 5 lat pełnił funkcję dyrektora Instytutu Kultury Polskiej w Londynie (1964-1969). Był wiceprezesem Polskiego Towarzystwa Chemicznego (1937-1939), przewodniczącym Rady Naukowej Głównego Instytutu Włókiennictwa (1949-52), przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Barwników i Półproduktów (1950-53), członkiem Rad Naukowych czasopism *Tetrahedron* (Londyn) (od 1956 r.) oraz wydawnictwa *Index Chemicus* (Philadelphia) (1958-68). Członek The Chemical Society (Londyn) (dożywotnio), Amerykańskiego Towarzystwa Chemicznego, Szwajcarskiego Towarzystwa Naukowego, Łódzkiego Towarzystwa Naukowego PAN (członek rzeczywisty od 1961 r.) i Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej.

Profesor Achmatowicz kierował 12 pracami doktorskimi, 10 z jego uczniów odbyło dłuższe staże naukowe za granicą, 8 otrzymało nominacje profesorskie oraz kierownicze stanowiska w uczelniach politechnicznych i uniwersyteckich oraz instytutach specjalistycznych.

Jego żoną była Helena (z domu *Stankiewicz*). Z tego małżeństwa pochodzili Emilia (ur. 1927), Osman (ur. 1931; profesor chemii organicznej) i Selim (ur. 1933; dr nauk chemicznych).

Źródło: *CHEMIK nauka-technika-rynek*, 2009, 62, nr 3 oraz *Przegląd techniczny. Gazeta inżynierska „Chemia zamiast oręza”* Bogdan Brózda: http://www.przegląd-techniczny.pl/archiwum/arch/2005/26/chemia_zamiast.htm).